

FELLNER MÁTÉ

HEINRICH AHRENS – A TERMÉSZETJOG HOZZÁJÁRULÁSA A HIVATÁSRENDI GONDOLATHOZ

A két világháború közötti Európa politikai színpadán megfigyelhető egy olyan ideológiai rendszer térhódítása (majd a második világháborúval bukása), amelynek képviselői a kor szinte valamennyi államában megtalálhatóak. Az áramlaton belül természetesen számos különböző változat figyelhető meg, melyek egymással nem is mindig álltak baráti viszonyban. Számos érv (közös jellemző) szól azonban amellett, hogy ezeket a – változó vérmérsékletű és jelentőségű – mozgalmakat egy egész Európára kiterjedő jelenségként értelmezzük. A konzervativizmus, a jobboldaliság, a tekintélyelvűség, a múlt és a hagyományok felértékelése, a hatalomra való (eltérő intenzitású) határozott törekvés mellett ezen irányzatok közös vonása volt, hogy valamilyen formában a társadalom *hivatásrendi* alapon való megújítását tűzték ki célul.

Ez azt jelenti, hogy a társadalom foglalkozási ágak szerinti tagozódására építve kívánták megoldani a gazdaság működtetését, a szociális konfliktusok kezelését, valamint a politikai képviseletet is. Az emberek hivatásrendekbe sorolását a társadalom természetes tagozódása kifejeződésének tekintették, szemben az osztályokkal, melyekben a liberális világgazdasági rendszer igazságtalanságainak következményeként állnak szemben egymással a különböző szociális helyzetű emberek. A hivatásrendi állammodellekben a gazdaság felügyelete, irányítása és az érdekképviselet is olyan *testületeken* (korporációkon) keresztül zajlott (legalábbis elvben), melyekben a munkavállalók és a munkaadók (általában egyenlő számú) képviselőin kívül a kormány küldöttei is részt vettek, akik az állam „segítő közreműködését” és a szakértelmet voltak hivatva képviselni. Innen ered a rendszer másik elnevezése – *korporativizmus* – is.

A hivatásrendi eszme megtalálható volt a kor szinte valamennyi államának bizonyos jobboldali irányzatainál. Az első világháborút, majd az 1929-es gazdasági összeomlást követő válságos helyzetet kihasználva, illetve arra megoldást keresve a fent említett csoportoknak több országban is sikerült olyan diktatórikus hatalmat kiépíteniük, amely révén hozzáláthattak korporatív elképzeléseik megvalósításához. A felépített rendszer azonban többnyire csak ideológiájában emlékeztetett az eredeti elképzelésekre; működése leginkább a társadalom rétegei közti érdekellentétek elfedésére, csillapítására, illetve a gazdaság központi irányításának megvalósítására volt alkalmas. Ez részben éppen annak volt köszönhető, hogy ezek a berendezkedések sem tudták magukat függetleníteni a gazdaság vezető hatalmaitól, amelyek csak úgy láttak fantáziát a korporatív szerkezet támogatásában, ha biztosítva érezték, hogy érdekeik elsőbbséget élveznek a velük egy szervezetbe kényszerített dolgozókéval szemben. Másrészt maga a tekintélyuralmi rendszer létrejöttét kiváltó válságos helyzet sem tette lehetővé, hogy a hatalom szabad folyást engedjen a korporatív rendszer szerves kibontakozásának, pusztán „jótékony közreműködésével” segítve azt.

Az ilyen berendezkedések közé sorolható Mussolini fasiszta rendszere, Primo de Rivera, majd Franco diktatúrája Spanyolországban és Salazar uralma Portugáliában. Az osztrák „Ständestaat”¹ hivatásrendi elképzelései is ebbe a sorba illeszkednek. Nem véletlenül maradt ki viszont a felsorolásból a náci Németország és Horthy Magyarországa, annak ellenére, hogy mindkét esetben megfigyelhető a tekintélyelvű állam és a korporatív eszmék megjelenése is. Hitler nemzetiszocialista pártjának ideológiájában nem szerepeltek hasonló elképzelések, pusztán a nemzet gazdasági és egyéb potenciáljának a közös cél érdekében való összefogása és felhasználása.² A magyar politikai élet egyes résztvevőinél (elsősorban Gömbös Gyulára és

¹ Az Ausztriában 1933–38 között fennálló tekintélyelvű rendszer közkeletű elnevezése, mely a hivatásrendi állam felépítését tűzte ki célul.

² *Ormos Mária*, Hitler. T-Twins Kiadó, h.n. 1994. Mint Ormos Mária egy – a Pécsi Tudományegyetemen elhangzott – előadásában elmondta, a rendi elgondolások Németországban nem tudtak igazán elterjedni. Othmar Spann, az osztrák hivatásrendiség fő ideológusát például kiutasították Németországból. További érdekes kutatások témája lehetne, hogy a

követőire gondolhatunk) is megjelenik a hivatásrendi felépítés gondolata. Ezek az áramlatok azonban nem jutottak el odáig, hogy kifejeződésre jussanak az állam szervezetében. Ehhez legközelebb Gömbös Gyula miniszterelnöksége (1932–36) alatt kerültek, hiszen a Nemzeti Munkaterv megfogalmazta a magyar társadalom korporatív átszervezésének igényét. A megvalósításra azonban a társadalom, a gazdasági élet szereplői, a politikai ellenzék és nem utolsósorban Bethlen István és köre ellenállása miatt nem került sor.³

A szakirodalom a hivatásrendi eszmék eredetét többnyire az egyház szociális tanításához, illetve (pl. az olasz fasizmus esetében) a baloldaltól érkező szindikalista irányzatokhoz köti. Ausztria esetében többen is említést tesznek a jogász–publicista Karl von Vogelsang hatásáról is, aki társadalmi reformtevékenységével a keresztényszociális eszme egyik megalapozója volt. Gyakran megfelelnek azonban arról a jogfilozófiai megalapozottságról, amellyel a természetjog egyes képviselői járultak hozzá a hivatásrendi gondolat modernkori újjáéledéséhez.

Mi is az a természetjog?

A természetjog kifejezést számos különböző elképzelés jelölésére alkalmazták. Ezeknek az elképzeléseknek azonban nagyon is hasonló a kiindulópontja: az a törekvés, hogy megtalálják az ember által alkotott „pozitív” jog eredetét. Azokat a természetes alapelveket keresték, amelyek minden emberre érvényesek, és amelyek mintájára az egyes társadalmak megalkották a saját maguk számára megfelelőnek gondolt törvényeket. Ezeket az általános érvényű értékeket a természet rendjéből, működéséből próbálták megismerni és levezetni, mivel éppen a tökéletlen ember helyét keresték tökéletes, eleve adott természeti környezetében. Innen az elképzelések közös elnevezése is.

A természetes jogelvek megfogalmazására való igény meglehetősen korán megjelent, és a történelem folyamán tulajdonképpen mindvégig jelen volt az emberiség nagy gondolkodóinál. Arisztoteléstől kezdve a rómaiakon keresztül Aquinói Szent Tamásig, majd Hobbes és Rousseau tanaitól a nagy francia forradalmon keresztül az emberi és polgári jogok megfogalmazásáig és fokozatos kiterjesztéséig számos kísérlet történt a tökéletes jogrendszer alapelveinek feltárására és minél teljesebb beépítésére az írott törvényekbe. Már ebből a rövid felsorolásból is kitűnik azonban, hogy a természetjog fogalma egymástól nagymértékben különböző elképzeléseket takarhat. Talán a legalapvetőbb szempont, amely alapján kidolgozói két nagy csoportra bonthatók, az általános érvényű törvények eredetére vonatkozó nézetekben keresendő. Az egyik csoportba azokat sorolom, akik a fent említett alapelveket valamilyen külső, az ember felett álló erőnek, például Istennek tulajdonították. Ide tartozik valamennyi, a keresztény valláshoz kapcsolódó elképzelés; ezek a természetjoggal foglalkozó munkák igen tetemes hányadát teszik ki. A másik csoport képviselői viszont a természeti törvények forrását magában az emberben, az emberi természetben keresték (és találták meg), függőben hagyva eredetüket, vagy egyfajta belső, immanens fejlődés eredményének tulajdonítva azok kialakulását. Ehhez a vonulathoz tartoznak Rousseau, majd később az ateista vagy materialista világnézet híveinek gondolatai, melyek tudományos–racionális szemszögből igyekeztek szemlélni a világot. Bár a két csoport képviselői között gyakran éles viták zajlottak, és egymással semmiféle közösséget nem vállaltak, megállapításaik gyakran nem álltak messze egymástól, sőt – megkockáztatom – kölcsönösen hatottak is egymásra.⁴

Két szempontból van jelentősége annak, hogy az általam itt vizsgált gondolkodó az első csoportba tartozik. Egyrészt az első világháborút követő viharos évtizedekben a hivatásrendi eszmék megvalósításával próbálkozó tekintélyelvű rendszerek lényegében mind konzervatív – és

---

németek rendiséggel szembeni „immunitásának” okai a protestáns vallás nagyobb befolyásában, esetleg a társadalom fejlettségi szintjében keresendők-e. Ugyancsak ebben a tekintetben lenne érdekes megvizsgálni a szintén hagyományosan katolikus, ugyanakkor sok szempontból eltérő fejlődésű Franciaországban megjelenő rendi elképzeléseket.

³ *Ormos Mária*, Magyarország a két világháború korában (1914–1945). Csokonai Kiadó, Debrecen 1998, 147–168. o.

⁴ Lásd: Jogi Lexikon. Budapest 1999, 585–586. o. (*Természetjog és Természetjogtan* szócikk).

ebből következően vallásos – beállítottságúak voltak. Ez akkor is tényként kezelhető, ha létrejöttükben néhány esetben baloldali irányzatok is szerepet játszottak.⁵ Másrészt az általam részletesebben vizsgált Ausztriában a politikai gondolkodás, a törvényekben megjelenő eszmék szempontjából meghatározó volt a keresztény (azon belül is a katolikus) vallás, tehát Isten teremtő, útmutató és gondoskodó szerepe.

A természetjognak a két világháború közötti korporációs gondolatokra gyakorolt megtermékenyítő hatását Heinrich Ahrens jogfilozófus tételeinek vizsgálatán keresztül szeretném bemutatni. Ahrens volt az a tudós, aki a természetjog újkori képviselői közül talán a legkorábban és legbővebben foglalkozott a társadalom hivatásrendi alapokon való felosztásával, újjászervezésével. S bár ismertsége és így közvetlen hatása leginkább Dél-Európa latin nyelvű államaiban volt jelentős, munkáiból pontos képet kaphatunk azokról az elképzelésekről, amelyek később fontos szerepet játszottak mind az egyház szociális tanításaiban, mind a két világháború közötti Európa hivatásrendi ideológiáiban.

Heinrich Ahrens (1808–1874) életútja⁶

A 19. század elején született jogtudós meglehetősen változatos, drámai fordulatoktól sem mentes életpályát tudhatott magáénak. A jogi egyetemet Göttingenben végezte, de talán ennél is jelentősebb hatással volt fejlődésére, hogy a neves filozófus, Karl Christian Friedrich Krause tanítványa lett. Tanulmányai végeztével Göttingenben maradt, és bekapcsolódott a helyi tudományos–szellemi életbe. Eszméi későbbi elterjedtsége szempontjából döntő fordulatot jelentett, amikor 1831-ben, egy balul sikerült felkelésben való részvétele miatt menekülnie kellett Németországból, és Belgium felé vette az irányt. Innen nem sokkal később tovább költözött Párizsba, ahol nemcsak előadásokat tartott a jog történetéről, hanem megírta első jelentős művét „Cours de droit naturel ou de philosophie du droit” (A természetjog avagy a jogfilozófia kézikönyve) címmel. Ezen már a belga katolicizmus erőteljes hatása is érezhető volt.⁷ 1848-ban már ismét Németországban találjuk, ahol a frankfurti Nemzetgyűlés képviselőjévé választották. 1850-től tíz évig a grazi egyetem jogfilozófia professzora, egészen addig, amíg Leo Thun miniszter törölte a jogfilozófiát a jogászok vizsgatantárgyai közül. Ezen időszak alatt jelentek meg legjelentősebb német nyelvű jogfilozófiai munkái (Die organische Staatslehre – 1850; Die Rechtsphilosophie oder das Naturrecht – 1852; Die Juristische Encyclopädie – 1855). 1860-tól 1874-es haláláig a Lipcsei Egyetem Államtudományi Tanszékének professzora volt, de jelentősebb új műve már nem jelent meg.

Heinrich Ahrens társadalomelmélete

Ennek a dolgozatnak nem célja, hogy a teljes ahrensi jogfilozófiáról képet adjon; ezért csak a két világháború közötti korporatív államok ideológiájával szorosán összefüggő gondolatait tekintem át. Heinrich Ahrens munkásságának legteljesebb összegzését Evi Herzer említett műve nyújtja, amely nagyon hasznos a roppant összetett eszmerendszer megértéséhez.

Előjáróban tisztázni kell néhány alapvető jellegzetességet és fogalmat, melyek Ahrens elképzeléseinek kiindulópontját, magvát jelentik, hogy megértsük ezeket a gondolatokat. Az első ilyen mozzanat, amely nélkül értelmezhetetlenek lennének a további fejtegetések, Ahrens mély

---

⁵ Az olasz fasiszta rendszer esetében például közismert Mussolini baloldali indulása és a szindikalista eszmék jelentős hatása. Lásd *Ormos Mária*, Mussolini I–II. Polgart, Budapest 2000; *Enzo Santarelli*, Fasizmus és újfasiszmus. Gondolat–Kossuth, Budapest 1976.

⁶ Lásd *Evi Herzer*, Der Naturrechtsphilosoph Heinrich Ahrens (1808–1874). Duncker und Humboldt, Berlin 1993, 11–16. o.

⁷ Ennek a német nyelvterületen kívül töltött időszaknak, illetve annak, hogy első jelentős írása francia nyelven jelent meg, nagy szerepe volt abban, hogy a latin nyelvterületeken igen jelentős (és a németországinál vagy az ausztrianál jóval tartósabb) hatást gyakorolt a jogi gondolkodásra. Lásd *uo.*, 143–147. o.

vallásossága. Pontosabban az Istenbe, mint teremtőbe és mint a világot irányító legfelsőbb hatalomba vetett hite. Írásaiban nem az intézményesült vallásosságra, annak hittételeire hivatkozik, hanem egyszerűen olyan megkérdőjelezhetetlen tényként kezeli Isten létét és az emberi életben való állandó jelenlétét, amely nélkül elemeire hullik minden általa felépített rendszer, mintha ez jelentené a kötőanyagot gondolatai szövedékében.⁸

Szintén alapvető fontosságú Ahrens műveinek megértéséhez az azokban újra és újra felbukkanó *szerves* (organikus) jelzőnek, vagy a *szerves egység* (azaz organizmus, szervezet) fogalmának tisztázása. Ő maga a következő meghatározást adta az organizmus mibenlétéről: „olyan egész, amelynek minden része, mint tagok, egymással és az egészszel is kölcsönhatásban állnak a közös és a különálló célok elérése érdekében”.⁹ Ezt az általa ideálisnak tartott szerkezetet számos különböző szinten és problémával kapcsolatban alkalmazta, például az emberi szervezetre (ahol a testrészek a tagok és az emberi test az egész), majd ehhez kapcsolódóan az egész emberiségre (itt viszont az egyes emberek töltik be a tagok szerepét, míg az emberiség az egészét). Ebből adódóan Ahrens *szervesnek* nevezett minden olyan képződményt, amely alkotóelemeiből ilyen módon épül fel.¹⁰

Áttérve már az ahrensi jogfilozófia rendszerére, az első fogalom, amely magyarázatra szorul, és amely egész gondolatmenetének kiindulópontja, az *ember, az emberiség legfőbb életcélja*. Ezt pedig a következőben határozta meg: az ember „isteni–emberi személyiségének egy folyamatos fejlődés során való kibontakoztatása az Istenhez, a természethez és a szellemi rendhez kapcsolódó minden életterületen, önmagában és a közösség részeként”.¹¹ Vagyis az ember Istentől kapott képességeinek, lehetőségeinek minél teljesebb megvalósítása, önmaga tökéletesítése, tulajdonképpen „az ember Istenhez való hasonlatosságának kifejezésre juttatása”.¹² Ez a legfőbb életcél azonban több konkrét(abb) életcélra bontható, éppen a legfőbb életcél megvalósításának fent említett (élet)területei szerint. Ezeket az életcélokat két csoportra bontja. Az egyikbe az ember személyiségét, tulajdonságait érintő életcélok, – vagy ahogy Ahrens később nevezi – megvalósítandó *értékek* tartoznak, például az élet, az egészség, a szabadság. A másik csoportot – és számunkra most ez lesz fontosabb – a művelődés (képzés–képzettség) különböző területei alkotják. Ezek a *vallás, a tudomány, a művészet* (ez magába foglalja az „önmagáért való” szépművészetet és a „hasznos művészeteket”, azaz a gazdasági tevékenységeket is), a *nevelés, az erkölcsösség* és a *jog*. Utóbbiak közül az első négy terület olyan „szerves egységet” alkot, amely az emberi élet és a legfőbb jó tartalmát jelenti, és amelynek elérésére a legmagasabb életcél alapján törekednünk kell. Ezek megvalósításában van döntő szerepe az utolsó két „képzettségi területnek”. Az erkölcs az embernek a jóra való alapvető törekvését szimbolizálja,¹³ míg a jog a különböző célok összehangolását segíti egymással és a közös céllal (a legfőbb emberi életcéllal). Az életterületeknek ez utóbbi felosztása alapján jut el Ahrens később a rendek meghatározásához is.¹⁴

Mielőtt azonban továbblépnék, szükségesnek érzem a *jog* ahrensi fogalmának részletesebb kifejtését. Mint (bár különböző formában) a természetjog minden képviselője, Heinrich Ahrens is azt a nézetet vallja, hogy a jog, a jogérzék eleve megvan az emberek tudatában, vagyis minden ember el tudja dönteni, hogy mi jogos és mi jogtalan. Természetesen Ahrens szerint ez az érzék is Istentől származik, de ezen túl szükségesnek látja (a jog) működésének, mibenlétének meghatározását és a maga természetjogi rendszerébe való beillesztését. Felfogása szerint a jog tulajdonképpen az az eszköz, amely egyrészt segít összehangolni a sok különböző emberi életcél az emberiség (vagy az egyes közösségek) közös életcéljával, másrészt biztosítja a feltételeket is ezen életcélok megvalósításához. Mivel az egyes emberek és az emberiség életcéljai szerves

---

⁸ Ez a vallásosság – bár mindig alapját képezi elképzeléseinek – különböző műveiben nem egyformán jelenik meg. Későbbi munkáiban egyre inkább hangsúlyozza Isten, a vallás szerepét gondolataiban, valószínűleg a kor Istentől távolodó tendenciáinak tudatos ellenhatásaként. Lásd *uo.*, 88–89. o.

⁹ Idézi Herzer, *i.m.*, 26. o.

¹⁰ *Uo.*, 26–28.

¹¹ Idézi Herzer, *i.m.*, 22. o.

¹² Idézi *uo.*, 22. o.

¹³ Ezt Ahrens „*a jónak magáért a jóságért való akarása*”-ként fejezi ki. Lásd *uo.*, 24. o.

¹⁴ Lásd *uo.*, 22–26. o.

egységet alkotnak, egymással folyamatos kölcsönhatásban vannak, tehát bizonyos mértékben függnék egymástól. Ugyanez igaz az emberre és környezetére, akár azt a közösséget értjük rajta, amelyben él, akár a természeti környezetet. Mindazok a hatások, amelyek egy ember akaratának működését befolyásolják, együtt alkotják azokat a *feltételeket*,¹⁵ amelyekről céljainak megvalósítása függ. A jog feladata ezeknek a feltételeknek a szabályozása, a sokszor ellentétes akaratok, életcélok összehangolása. Ahrens definíciója szerint: „*A jog az akaratműködéstől függő feltételek szerves egysége, mely az egyesek és az egész életcéljainak szerves egységére törekszik.*”¹⁶

A jognak négy alapvető funkcióját különbözteti meg: 1. az *autonómia* vagy *önkormányzat* joga, vagyis minden személy alapvető joga arra, hogy saját életkörülményeit és értékrendjét meghatározza; 2. az *együttélés* (*koegzisztencia*) *feltételeinek biztosítása*, tehát az emberek szabad cselekvésének összehangolása a többi ember és a közösség érdekeivel, cselekvésével; 3. az *emberek és a különböző életterületek támogatása* céljaik elérésében – az állam oldaláról ez a jogi védelem biztosítását jelenti; 4. az *egész és a közösség joga* – a magasabb felelős hatalomnak, azaz az államnak „*rendelkeznie kell azzal a joggal, hogy az egész, a közösség jogait óvja, és gyakorolja a felügyeletet, a vezetést és az egészről eredő támogatást.*”¹⁷

Tehát a joghoz szorosan kapcsolódik az *állam* intézménye. Ez Ahrens szerint azért jött létre, hogy biztosítsa azt a felsőbb hatalmat, amely képes megvalósítani a jog lényegét és ellenőrizni betartását. Mindezt azonban csak részben teszi saját létének biztosításáért és fenntartásáért (ez a közvetlen cél); elsősorban az emberiség és az egyes emberek életcéljainak megvalósítását (a közvetett célt) szolgálja vele. Ő maga ezt a legfőbb életcél és a jog általa megalkotott definíciójához kapcsolódva így fejezte ki: (az állam célja, hogy) „*az összes emberi életterületet, az egész vezető hatalma alatt, a humanitás beteljesítésének vagy ábrázolásának végcélja érdekében, az önálló létezők és cselekvők, a koegzisztencia és egymás kölcsönös támogatása összes feltétele* [vagyis a jog négy fő funkciója közül az első három – F. M.] *szerint, egy közös egészbe rendezze.*”¹⁸

Az állam a fent leírt értelemben vett szerves egységet alkot egyrészt saját tagjaival, az egyes emberekkel és az őt alkotó közösségeikkel, másrészt saját funkcióival, amelyeknek ellátására vállalkozott. Ebből következnek Ahrensnek az állammal szemben támasztott elvárásai. Fontosnak látja az államnak, mint „*felügyelő, vezető és támogató*” erőnek a fennállását. Ezért szükségesnek tartja, hogy elegendő hatalom álljon rendelkezésére ezek elvégzéséhez. De óva int az állami hatalom túlzott megerősödésétől, zsarnokivá válásától is. Tulajdonképpen olyan egyensúlyi állapot elérését irányozza elő, amelyben sem az egyes tagok (az emberek), sem az egész (amelyet az állam képvisel) érdekei nincsenek túlsúlyban, hanem kölcsönösen arra törekednek, hogy minden cél megvalósulhasson. (Az ideális államberendezkedés Ahrens-féle eszméje a filozófus hivatásrendi gondolataival foglalkozó fejezetben részletesebben is tárgyalásra kerül.)

Végül külön szót kell ejteni a *társadalom*¹⁹ fogalmáról is, amely Ahrens-nél messze nem azonos az állammal. A társadalom talán legfontosabb jellemzője, hogy ez is szerves egész, tehát tagjai kölcsönös viszonyban vannak egymással és az egészszel. Ahrens úgy gondolta, hogy a társadalom létrejött az ember társas ösztönén alapul, és az emberi természetnek megfelelően kétféle szempontból vizsgálható: az ember személyisége és az emberi életcélok szempontjából.

Az emberi személyiség fejlődésével párhuzamosan öt különböző fokozatot állapított meg a „*társadalommá válás*” folyamatában, melyek a szerveződés következő fokán már mindig egyben az egészet (szerves egységet) alkotó kisebb egységeket is jelentik. Az első lépcsőfokban az egyénekből *családok* (1) szerveződnek, melyeknek Ahrens különös jelentőséget tulajdonított. A család feladata gondoskodni tagjainak anyagi és szellemi szükségleteiről, valamint a szociális kapcsolatok szélesítése. A családok idővel nemzetségekké, majd törzsekké fejlődnek. Így jutunk el a következő szervezettségi szintre, a *közösségekhez* (2). Ezeket a közösségeket az állam al-

---

¹⁵ Jellemző Ahrens precizítására, hogy a feltétel fogalmát is külön definiálja: „*Minden, amitől az egyes avagy az egyesült emberek élet- és értékcélokra való törekvése érdekében kifejtett akaratának működése függ.*” Idézi uo., 24. o.

¹⁶ Idézi uo., 25. o.

¹⁷ Idézi uo., 29. o.

¹⁸ Idézi uo., 73. o.

¹⁹ Lásd uo., 66–71.

egységeiként szemlélve fontosnak tartotta számukra széleskörű önrendelkezési jog biztosítását minden őket (a közösséget) érintő ügyben. A középső – és sok szempontból döntő – fejlődési fokozat a *néppé* (3) válás, amelyben Ahrens döntő jelentőséget tulajdonított a közös nyelvnek.²⁰ Ez az a fokozat, ahová Ahrens jelenében eljutott az emberiség, hiszen a 19. század közepe és második fele éppen a nemzetállamok megszilárdulásának kora. A nép egyesíti az egyes embereket (a családokon és közösségeken keresztül) egy-egy organikus egészbe. A következő lépésekben már éppen a nép jelenti azt az alkotórészt, amelyet számára az egyének képviseltek. Így jutunk el (Ahrens számára) a jövőben a *népszövetség*ig (4) vagy konföderációig, amelyek több nép kötelékéből születnek. Itt hangsúlyozta Ahrens, hogy ezek a nép-konföderációk nem jelentenek egységes, homogén államot, hanem fontos, hogy bennük az egyes népek megőrizzék önállóságukat és sajátos karakterüket, így gazdagítva egymás és az egész képződmény arculatát.²¹ A végső stádiumot a *föld minden népének konföderációja* (5), vagyis az egész emberiség egységének ideája jelenti. Ahrens reménykedik ennek létrejöttében, mert szerinte ez az örök békét hozná magával, de egyszersmind tart is megvalósíthatatlanságától.

A társadalmat – mint már említettem – Ahrens az emberi életcélok szerint is alkotó elemeire bontotta. Mert azok az életcélok (vallás, tudomány, művészet, nevelés, erkölcs, jog), amelyeket az embereknek szerinte követniük kell, lefedik az összes emberi cselekvést, és egyszersmind a társadalom (és az állam) egyes funkcióit is jelképezik. Ezeknek a funkcióknak a megvalósításához a társadalomnak különböző „szervekre” van szüksége. Ilyen a vallás számára az egyház, a tudomány és a művészetek számára az akadémiák (illetve a kereskedelem és ipar számára a kereskedelmi társaságok és bankok), a jog számára pedig az állam. Ezek a szervek nemcsak megvalósítják a megfelelő funkciókat, hanem képviselik is a társadalom adott alkotórészét, életcélját annak szerves egységében. Ahrens ezeket a társadalmilag önállóan szerveződő funkciókat nevezi „a társadalom valódi, természetesen célszerű rendjei”²² -nek.

A hivatásrendek Heinrich Ahrensnél

Ezzel el is jutottunk a *rendek* kérdéséhez. Mint a fentiekben láttuk, az emberek a legfőbb emberi életcél (önmaguk kiteljesítését) különböző területeken valósíthatják meg. Ahrens ezt az irányultságot úgy tekinti, mint a társadalom tagozódásának legtermészetesebb módját. Ugyanakkor a rendek szerves fejlődés eredményeként jöttek létre, hiszen a társadalom kialakulása során a családokból szerves egységgé kovácsolódó közösségeknek felelnek meg.²³ E kettős megközelítés jellemző Ahrens hivatásrendi elképzeléseire. Egyrészt a rendek alkotják az ember természetes közegét, közösségét, melyben – családjával együtt – segítségre és támogatásra talál, vagyis egyfajta szociális szervezetet. Másrészt – felülről nézve – a rendek a társadalom legnagyobb alkotóegységeit jelentik, melyek egymást kölcsönösen segítve és jó értelemben befolyásolva az egész társadalom szerves egységét alkotják, miközben széleskörű önkormányzattal rendelkeznek.

Ezt a kölcsönhatást, az összeköttetést a rendek között Ahrens abban látja, hogy alapvetően nyitottnak tekinti őket a társadalom minden tagja számára. Vagyis – mivel minden ember az összes életcél követi, minden területen önmaga tökéletesítésén fáradozik – ebben az értelemben mindannyian tagjai az összes rendnek. Mindenki választ azonban magának egy elsődleges foglalkozást, és csak az ennek megfelelő rendben van jelen mint „tevékeny tag”, míg a többiben egyfajta hallgatóságos résztvevő. Ahrens „rendi társadalmát” többek között ez a nyitott karaktere különbözteti meg a középkori értelemben vett rendektől (az imádkozók – harcolók – dolgozók

²⁰ De emellett természetesen más momentumoknak is, mint „a tudat és érzület egysége, a történelmi sorsok és a különböző szellemi, vallásos, erkölcsi és gazdasági kulturális elemek közös volta”. Heinrich Ahrens, *Naturrecht oder Philosophie des Rechts und des Staates*. Band II, Wien 1870, 335. o.

²¹ Érdekes ezen a ponton belegondolni, hogy ma, mintegy 150 évvel később mi valósult meg ezekből az elképzelésekből, és mennyire aktuális megfontolásokat vet fel Ahrens számunkra elsősorban az Európai Unióra vonatkoztatva.

²² Heinrich Ahrens, *Die organische Staatslehre auf philosophisch-anthropologischer Grundlage*. Band I. Gerold, Wien 1850, 69. o.

²³ Lásd az előző rész *társadalom* bekezdését (2).

hármás felosztástól),²⁴ amelyekről éppenséggel azt állapítja meg, hogy az idők folyamán széthullottak.²⁵

Az Ahrens által gondolatban felépített ideális állam ismertetésével lehet leginkább bemutatni azt, hogy pontosan milyen funkciót szánt Heinrich Ahrens a hivatásrendeknek. Az állam szerves egysége szerinte három alapvető funkcióra bontható: a *kormányzó*, a *törvényhozói* és a *végrehajtó* hatalomra, mely utóbbi a ma szokásos felosztástól eltérően magába foglalja a szorosan vett (köz)igazgatás és az igazságszolgáltatás feladatait is.²⁶ Az államot úgy is lehet tekinteni, mint a különböző életterületek vagy a rendek szerves egységét. Ez „a nép egésze minden tagjának és életszférájának szerves kölcsönhatása az államhatalommal”.²⁷ Ebben a megközelítésben az állam feladata a különböző „életkörök” támogatása és védelme, anélkül, hogy beavatkozna belső viszonyaikba, vagyis a „*sajátos céljaik miatt számukra rendelt önállóság*”²⁸ elismerésével. Ahhoz, hogy az állam szerves egysége megvalósuljon, az egyes embereknek és a rendeknek valamilyen befolyást kell gyakorolniuk az állam vezetésére, az államhatalom gyakorlására. Ez a befolyás egyrészt közvetett módon valósul meg, az állampolgárok bizalma, a kormányzó hatalom cselekedeteihez adott hallgatólagos beleegyezése, valamint annak ellenőrzése által. Közvetlen formában pedig az igazságszolgáltatásban (esküdszék), a közigazgatásban (hivatalnokok) és a törvényhozásban (választott képviselők) való aktív részvétel által. Az emberek, „a nép” ezen közreműködése²⁹ az államhatalomban egy képviseleti elem, az Ahrens által elképzelt „szerves képviseleti rendszer”³⁰ útján valósulhat meg. Eszerint a nép képvisellete két szerven keresztül jelenik meg. Az egyik a nép egészét, közös érdekeit reprezentáló Népkamara („Volkskammer”³¹), amely az állam közvetlen céljának³² felel meg. A másik pedig az állam közvetett céljának³³ megfelelően a társadalom belső tagozódását tükröző Rendek Háza (Ständehaus) vagy Rendi Kamara („Ständekammer”³⁴). Ez utóbbi testület – természetesen – a különböző rendek szerint oszlik meg, és a Népkamara alatt áll. Míg az első szerv „a nép közvetlen impulzusát”³⁵ fogadja és képviseli, addig a másodiknak inkább közvetítő, kiegyenlítő és a Népkamara tekintetében mérséklő, ellenőrző szerepe van.

A két kamarába választás útján kerülnek a képviselők. Az akkor létező választási rendszereket azonban Ahrens elvetette, mivel – mint mondta – azok mechanikus–aritmetikus szisztémája nem tükrözi megfelelően a társadalom felépítését. Ezért ennél megfelelőbb – természetesen szerves – választási rendszert kell alkalmazni. Ennek alapja a választókerületek helyes megválasztása (hogy az egyes választókerületekben érvényre juthassanak az ott többségben lévő, de össztársadalmi szinten kisebbséginek számító vélemények, érdekek is), és az egyes kerületekben megválasztásra kerülő képviselők számának csökkentése (minden választókerület a rendi kamarába egy, míg a népkamarába két képviselőt válasszon). Számunkra érdekes még, hogy a rendi kamara megválasztásakor az egyes rendeken belül további „*alosztályoknak*”,³⁶ kisebb egységeknek is szerepet szánt. Így bontható fel a nevelők rendje az alsó, középső és felső szintű oktatás szerint; a gazdasági tevékenységet folytatók (ipar, kereskedelem,

---

²⁴ Lásd például A társadalom három rendje. In: Sz. Jónás Ilona (szerk.), Középkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény. Osiris Kiadó, Budapest 1999, 194–195. o.

²⁵ Ahrens, Die organische Staatslehre, i.m., 69–70. o.; Herzer, i.m., 69–70. o.

²⁶ Ahrens elvetette a hatalmi ágak mai értelemben vett szétválasztását. Helyette – önállóságuk elismerése mellett – kölcsönös együttműködésüket javasolta, a kormányzó hatalom irányító „főfelügyellete” alatt. Lásd Ahrens, Die organische Staatslehre, i.m., 178–187. o.; Herzer, i.m., 82–83. o.

²⁷ Idézi Herzer, i.m., 83. o.

²⁸ Idézi uo., 81. o.

²⁹ Ahrens hangsúlyozza, hogy ez nem a kormányzó hatalommal való együtt kormányzást („Mitregierung”), hanem csak a kormányzásban való közreműködést („Mitwirkung”), a nép egészének és egyes csoportjainak érdekképviselét jelent. Uo., 84. o.

³⁰ Ahrens, Die organische Staatslehre, i.m., 163. o.

³¹ Uo.

³² Lásd az előző fejezet állam bekezdését.

³³ A különböző társadalmi életkörök vagy rendek támogatása. Lásd Ahrens, Die organische Staatslehre, i.m., 163. o., illetve Herzer, i.m., 84–85. o.

³⁴ Ahrens, Die organische Staatslehre, i.m., 163. o.

³⁵ Uo., 162. o.

³⁶ Uo., 164. o.

mezőgazdaság) kis- és nagyvállalatokra; az igazságszolgáltatás a bírók és az ügyvédek rendjére; a papok pedig a különböző felekezetek szerint. Így még inkább felszínre kerülhetnek a különböző közösségek érdekei, illetve még jobban érvényesülhetnek az egyes területek helyi sajátosságai.

Ahrens szerint a nép képvisellete és az állam működése a fent leírt módon lesz *szerves*, vagyis így segíti leginkább az egész és a különböző csoportok céljainak megvalósulását, valamint érdekeik képviselétét az állam tevékenységében.³⁷

Heinrich Ahrens gondolatainak hatása Európában

Mint a tanulmány elején már említettem, Ahrens gondolatai nem voltak széles körben ismertek Európában a két világháború közötti időszakban. Bár munkásságának legnagyobb részét Németországban és Ausztriában fejtette ki, és életében nagy tekintélynek örvendett hazájában,³⁸ hosszú távon mégis mélyebb hatást gyakorolt a latin nyelvterületeken. Ennek okát – mint már említettük – a tanítással eltöltött párizsi évek és az ott (francia nyelven) nyolc kiadást megért alapműve kiterjedt hatásában kell keresnünk. Ezek eredményeként nemcsak Franciaországban, de Olaszországban, Spanyolországban³⁹ és Argentínában is jelentős ismertségnek és tiszteletnek örvendett, mint a krausei filozófia⁴⁰ (sőt a német jogfilozófia) meghonosítója. Ez a filozófiai rendszer oly jelentős hatással volt a latin nyelvű országokban, hogy a jogtörténészek megalkották a széles körben elterjedt „krausismo” kifejezést az áramlat megjelölésére.

Az ahrensi „organikus államelmélet” különböző utakon mégis eljutott a 20. századi Európa többi részének gondolkodóihoz is. Ennek módjait veszem most sorra. Először is Ahrens sok alapvető gondolata megtalálható a római *katolikus egyház tanaiban*. Hogy mekkora közvetlen hatással lehetett – ha egyáltalán lehetett – Ahrens filozófiája az egyházi gondolkodókra, nem tudom megítélni. Mindenesetre több helyen kísérteties egyezéseket lehet felfedezni a következő időszak szociális kérdésekkel foglalkozó, és a hivatásrendiséget támogató nagy pápai enciklikái (XIII. Leó: *Rerum novarum* és XI. Pius: *Quadragesimo anno*) és Ahrens gondolatrendszere között. Gondolhatunk itt a család fontosságának hangsúlyozására, az állam irányító, gondoskodó szerepére, az Isten által az emberekbe írt természetes jogérzékre és a társadalom megreformálásának igényére is. A legkonkrétabb egyezés azonban éppen a hivatásrendekkel kapcsolatban figyelhető meg. A „rend” fogalmát például a *Quadragesimo anno* az öt alkotó elemek és a közöttük fennálló kötelék egységeként definiálta.⁴¹

A következő út a latin nyelvű országokon keresztül vezetett. A fent említett jelentős hatás eredményeképpen Ahrens gondolatai beépültek elsősorban Dél-Európa *tekintélyelvű-konzervatív államainak ideológiájába*, melyek a 20. század első felében Olaszországban, Spanyolországban és Portugáliában létrejöttek. Ezek az országok – de különösen az olasz fasiszta rendszer – mintaként szolgáltak Európa más államaiban a hasonló elképzeléseket zászlajukra tűző mozgalmak, valamint az ott megvalósult autoriter-korporatív kísérletek (például az osztrák „*Ständestaat*”) számára.

Ezenkívül Ahrens jogfilozófiai rendszere nyilvánvalóan hatott olyan, a *természetjoggal foglalkozó későbbi gondolkodókra*, akik jelentős mértékben befolyásolták a 20. század első felének eszméáramlatait, politikai gondolkodását. Német nyelvterületen ilyen volt például az osztrák szociálpolitika megalapozójaként számon tartott Karl von Vogelsang, akinek társadalmi reformelképzelései XIII. Leó *Rerum novarum* kezdetű enciklikájának megalkotóira is nagy hatást gyakoroltak.⁴²

³⁷ Uo., 159–166. o.; Herzer, i.m., 81–88. o.

³⁸ Ahogy ezt kiadott műveinek nagy példányszáma is mutatja, valamint az a tény, hogy munkáit a felsőoktatásban is alkalmazták. Herzer, i.m., 143. o.

³⁹ Ahrens Spanyolországi hatásához lásd *Harsányi Iván*, A szociális érdekegyeztetés ideológiája és gyakorlata Spanyolországban az első világháború utáni évtizedekben. In: „Emberek és eszmék...”. Eger 2001, 37–53. o.

⁴⁰ Lásd Herzer, i.m., 143–146. o. Ahrens és Krause kapcsolatához lásd uo., 110–122. o.

⁴¹ XI. Pius, *Quadragesimo anno* (Fordította: Dér Katalin). In: Tomka Miklós – Góják János (szerk.), Az egyház társadalmi tanítása. Dokumentumok. Budapest, é.n., 82–83. o. (84. bekezdés).

⁴² Lásd *Ludwig Reichhold*, Karl von Vogelsang. Wien 1987; *Reinhold Knoll*, Zur Tradition der Christlichsozialen Partei.

És végül beszélhetünk az ahrensi tanok *közvetlen hatásáról* is, hiszen egy szűkebb, jogfilozófiával foglalkozó kör számára nyilvánvalóan ismert volt munkássága. Ebből a szempontból nyilván nem közömbösek Ahrensnek az Európa különböző egyetemlein oktatóként eltöltött évei (Párizs, Graz, Lipcse). Ausztriai ismertségét bizonyítja például, hogy Othmar Spann, az osztrák hivatásrendiség egyik fő ideológusa is foglalkozott vele.⁴³

Végül sorra veszem azokat a pontokat, melyek mentén láthatóvá válik a kapcsolat Ahrens gondolatrendszere és a két világháború közötti korszak hivatásrendi–tekintélyelvű ideológiai között.

Természetesen ide tartozik az *isteni teremtésbe* és gondoskodásba, irányításba vetett hit. Mint már említettem, Ahrens kevésbé ragaszkodott a dogmatikus formákhoz, vagy legalábbis tudományos munkásságában nem hivatkozott az intézményes egyházra, míg a korporációs megoldásokkal kísérletező államok döntő többségében a római katolikus egyháznak hangsúlyosan nagy volt a jelentősége. A vallásosságból következő *erkölcsi szabályok, a tekintély tisztelete* is ide sorolható, bár e tekintetben kitűnik Ahrens liberálisabb felfogása. Ő ugyanis legalább akkora hangsúlyt fektetett az egyéni szabadság tiszteletben tartására és gyakorlására, mint a másokkal szemben fennálló kötelezettségekre, az isteni parancsolatok megkötő erejére. Egy tekintélyelvű állam eszméiben természetesen inkább az utóbbira helyeződött a hangsúly.

Konkrétabb egyezések figyelhetők meg a két gondolatrendszer között, ha az állammal kapcsolatos nézeteiket vesszük szemügyre. Nem csoda, hogy a diktatórikus rendszerek ideológusai fantáziát láttak abban, ahogy Ahrens – és a természetjog logikája – eljutott az *erős állami hatalom* szükségességéhez (az állam feladata az egész társadalom érdekeinek és céljainak képviselése és összehangolása az egyesek céljaival és érdekeivel). Arról már szerettek elfeledkezni, hogy az egyes részek önállósága, a saját területükön meglévő szuverenitása ebben a tanításban ugyanilyen fontos.

Az Ahrens által precízen kidolgozott *„szerves egység”* fogalma is megjelenik a korporatív alapokra építkező elméletek társadalom- és államfelfogásában. Szívesen tekintették ugyanis a társadalmat olyan egységnek, amelynek tagjait ugyanaz a cél vezérli, amely célt ráadásul az államhatalom képvisel (vagyis a gyakorlatban annak vezetése határoz meg). Az egyes emberek, csoportok külön céljai azonban gyakran háttérbe szorultak. Ezek az irányzatok a *szerves* kifejezést önmagában is előszeretettel használták, ez a korban amolyan divatos kifejezésnek, politikai frázisnak számított, amellyel igyekeztek rokonszenvenné tenni bizonyos elgondolásokat (pl. szervesnek nevezték társadalmi- és állammodelljüket stb.). Az ahrensitől azonban némileg eltérően, ők egyfajta természetes, a világ rendjéből következő, annak megfelelő dolgot értettek alatta, és inkább a hagyományokkal, a múlttal kapcsolták össze. Rendszeresen alkalmazták mindenre, ami szerintük *„szerves fejlődés”* eredményeként jött létre, vagyis a régi, – erkölcsileg és minden más szempontból is – helyesebb, jobb világból származott.

A *család* és a nagyobb *közösségek*, mint a létfenntartáshoz, az egyén életcéljainak eléréséhez háttérrel biztosító közegek döntő jelentőséggel bírnak mind Ahrens társadalommodelljében, mind a későbbi hivatásrendi (de azt gondolom minden konzervatív) ideológiában. Ezek a közösségek azonban (beleértve a társadalom legkisebb egységeinek tekintett családokat is) Ahrens számára nemcsak az egyes emberek szempontjából voltak fontosak, hanem az egymással tartott kapcsolatokon keresztül a szociális háló, egy magasabb szervezetségi szint kialakulásának letéteményeseiként is.

Ezzel megközelítettük Ahrens hivatásrendi gondolatait is (illetve azok viszonyát a későbbi hasonló elképzelésekhez), hiszen ezek a természetes kapcsolataikon keresztül bővülő közösségek alkotják valójában a *hivatásrendeket*, mikor elérnek arra a szintre, hogy egy-egy önmegvalósítási forma, azaz egy-egy foglalkozási ág (Ahrens szavaival élve egy életcél, életterület) valamennyi képviselőjét magukba tömörítsék.

Egyben a téma érzékeny pontjához is elérkeztünk, hiszen ismét utalnom kell rá, hogy a szóban forgó gondolkodó viszonylag csekély közvetlen hatással volt azokra a gondolatokra,

---

Wien–Köln–Graz 1973, 96–163. o.

⁴³ Herzer, i.m., 146. o.

eszmékre, melyeknek eredetét keresem. Mégsem lehet kikerülni e gyökerek felderítését, olyan nyilvánvaló az alap gondolatok összecsengése. Hiszen a fent vázolt gondolatmenet mentén szinte természetes módon jut el Ahrens a parlamentáris rendszer, a politikai pártok elvetéséhez és a hivatásrendi alapokon nyugvó képviselet és kormányzás szükségességéhez. Annak részletezése, hogy mennyiben hasonlított, illetve mennyiben tért el a két világháború között létrejött korporatív(nak nevezett) államok felépítése, működése Ahrens elképzeléseitől, meghaladja e tanulmány kereteit. Összességében megállapítható viszont, hogy a hatalmi ágak hivatásrendi alapokon való újjászervezésében, a kétkamarás képviseletben és a politikai pártok mellőzésében mutatott hasonlóságok⁴⁴ mellett a legnagyobb különbségek a hivatásrendi struktúra kialakulásáról alkotott elképzelésekben, illetve a különböző szintű közösségek valódi önrendelkezésének biztosításában fedezhetők fel. A különböző tekintélyuralmi rendszerek ugyanis sohasem biztosítottak (talán nem is biztosíthattak) valódi önkormányzatot az államhatalom irányítása alá rendelt közösségeknek, egységeknek, mert attól tartottak, hogy az ebben rejlő feszültségek azonnal szétvetnék a rendszert. Ahrens modelljében ezzel szemben pontosan egyenlő súly esett az állam vezető, irányító hatalmának és az államot alkotó részek önrendelkezésének a fontosságára.

Itt ki kell térnem még egy olyan jelenségre, mely jellemző vonása az Európában feltűnő hivatásrendi rendszerek kialakulásának – kialakításának. Első pillantásra ellentmondásnak tűnik, hogy Heinrich Ahrens, aki a maga korában liberálisnak tekintett krausei filozófia képviselője volt, hatással lehetett számos, alapvetően konzervatív, sőt, szélsőségsjobboldali elveket valló politikai mozgalom ideológiájára.⁴⁵ A magyarázat négy tényezőben keresendő.

Az egyik, hogy ugyanaz a gondolat, amely a 19. század közepén még liberálisnak számított, az jó 60–70 évvel később, egy átalakult világban már nem feltétlenül mondott ellent egy konzervatív eszmerendszer alapelveinek sem. Például az emberek (szavazati, törvény előtti) egyenjogúsága – legalábbis bizonyos fokig – természetesnek számított az 1930-as években, míg Ahrens korában a liberális gondolatrendszer merész újításként tűzte zászlajára.

Másodsorban nagyban segítette Ahrens tételeinek alkalmazhatóságát a későbbi konzervatívok számára magától értetődő vallásossága, amely persze csak fokozatosan, a 20. században vált a konzervatív gondolkodásmód jellegzetességévé.

A jelenség harmadik oka a „fasisztoid” rendszerek „a cél szentesíti az eszközt” felfogásában fedezhető fel. Az ugyanis, hogy Ahrens liberális beállítottságú gondolkodó volt, nem akadályozta meg ideológusait abban, hogy a nekik tetsző vagy éppen céljaik eléréséhez szükséges gondolatokat kiválogassák és beépítsék rendszerükbe.

Végül – mivel Ahrens gondolatai nagyrészt nem közvetlenül kerültek át a tekintélyelvű ideológiákba – ezt a liberális–konzervatív szakadékot áthidalhatták (mint ahogy át is hidalták) olyan mérsékelt, széles látókörű gondolkodók, akik Ahrens gondolatait (vagy az övéihez hasonló gondolatokat) közvetítették – immár emészthető formában – a konzervatív politikusok felé. Ilyen gondolkodó volt például Karl Von Vogelsang, aki szintén a természetjog híve volt, ugyanakkor a liberálisnak éppenséggel nem mondható osztrák Keresztény-szociális Párt szellemi atyjaként tartják számon.⁴⁶

Összességében abban látom Heinrich Ahrens jelentőségét a 20. század első felének korporatív jelenségei számára, hogy az alapoktól építette fel hivatásrendi elméletét. Kérlelhetetlen precizitással és filozófiai alaposággal alkotta meg rendszerét, biztos alapot kínálva ezzel az eszmét a későbbiekben továbbgondolók vagy felhasználók számára. Lehet, hogy nem ő a gondolat első és egyetlen modernkori kidolgozója. Megismerése azonban mindenképpen közelebb visz bennünket a korporativizmus alapeszméinek átlátásához és annak a folyamatnak a megértéséhez, melynek során egy eredeti, a világ jobbítását célzó elmélet tekintélyelvű államok eszmerendszerének részévé vált.

---

⁴⁴ Ausztriával kapcsolatban például lásd *Ludwig Reichhold*, *Kampf um Österreich. (Die Vaterländische Front und ihr Widerstand gegen den Anschluss 1933–1938.)* Österreichischer Bundesverlag, Wien 1984.

⁴⁵ Mint a spanyol, olasz és portugál tekintélyelvű államok, a német nemzetiszocialista rendszer vagy az osztrák „Ständestaat”.

⁴⁶ Lásd Knoll, i.m.